

Türkçe İşaret Sıfatlarının Metne Bağlı Kullanımlarında Gösterimsel İzler

Metin Balpınar¹

Özet

Göndergenin söylem ortamında metinselleştirilip metinselleştirilmemesi ölçütüne göre, Türkçe işaret sözcüğü kullanımlarını *metne bağlı kullanım* ve *metne bağlı olmayan kullanım* olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ayrıca, öncül adın yinelenmesi ya da silinmesi işleminin işaret sözcüğü kullanımına eşlik edip etmemesi ölçütüne göre, metne bağlı kullanımı da kendi içinde *artgönderimsel kullanım* ve *artgönderimsel olmayan kullanım* olarak iki kısımda incelemek mümkündür. Bu çalışmada, genel olarak; metne bağlı olmayan kullanımlara özgü bazı *gösterimsel* özelliklerin, *bu* işaret sözcüğünün (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanımlarında korunduğu hususu üzerinde durulmuş ve *bu*'nun artgönderimsel olmayan kullanımlarının tamamını, metne bağlı olmayan kullanım ile artgönderimsel kullanım arasında, metne bağlı olmayan işaret sözcüğü kullanımlarına daha yakın bir *ara form* olarak değerlendirmenin mümkün olduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Çalışmada şu hususlara vurgu yapılmıştır: (i) artgönderimsel olmayan *bu* işaret sözcüğü, *o* sözcüğünde görülmemeyen, *asimetri* özelliğine sahiptir, (ii) *bu* sözcüğünün dağılımı, konuşucu ve dinleyicinin ortak bakış açısından göndergenin ele alınıp alınmamasına göre değişiklik gösterebilmektedir, (iii) *o* metin içi *mesafe-duyarlı* bir işaret sözcüğü olmasına karşın, *bu* mesafe-duyarlı bir sözcük değildir, (iv) (iii)'te belirtilen *bu* ve *o* arasındaki nüansı Balpınar'ın (2012) *kontroledilebilirlik* kavramıyla açıklamak mümkündür, (v) kontroledilebilir alan içinde olduğu sürece, bir gönderge metin üreticisi/alıcısı için her zaman erişilebilirdir ve bu anlamda, söz konusu gönderge metin üreticisi/alıcısı için metnin *konusunu* yansıtan bir görsel/durumsal gösterge niteliği taşımaktadır. Ayrıca, (i)-(v)'te belirtilen tespitlerden yola çıkarak, *o* sözcüğüne kıyasla, *bu* işaret sözcüğünün daha kuvvetli gösterim özellikleri taşıdığı öne sürülmüş ve bu durumun, metne bağlı olmayan kullanıma has gösterim özelliklerinin (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanıma yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilebileceği hususu vurgulanmıştır.

1 Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Burdur, Türkiye. mbalpınar@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0998-2963

GİRİŞ

Türkçe işaret sözcükleri *bu*, *şu*, *o* ve bu sözcüklerden türediği düşünülen *bura*, *bunca*, *böyle*, *şura*, *şunca*, *şöyle* ve *ora*, *onca*, *öyle* sözcükleri kullanıldıkları bağlama göre pek çok farklı dilsel işlevi yerine getirebilmektedir. Bu sözcükler, durum bağlamında kullanıldıklarında, konuşucunun bulunduğu yer ve zamana (deictic center) bağlı olarak nesnelere doğrudan gösterme (Jansky, 1943; Peters, 1947; Lewis, 1967; Kornfilt, 1997; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004) ve göndergeyi *söylem* (discourse) ortamına getirme işlevlerine sahiptir (Balpınar, 2011, 2012, 2019a). Metin bağlamında kullanıldıklarında, söylem ortamına getirilmiş olan bir göndergeyi (bu bir sözcük ya da metin parçası olabilir) dinleyicinin/okuyucunun takip etmesini sağlamakta, söylem evreninde gönderime konu olan bir önerme oluşturmakta ya da öncülleriyle aralarında bir takım mantıksal/dilbilgisel ilişkiler tesis edebilmektedir (Balpınar, 2011, 2019a, 2019b).

Son yıllarda, Türkçe işaret sözcüklerinin sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel özelliklerine ışık tutan, bu özellikleri belli bir sistem içinde irdeleyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Nishioka, 2006; Balpınar, 2011, 2012, 2019a). Nishioka (2006), Türk dillerindeki işaret sözcüklerini incelediği çalışmasında, konuşma ortamında göndergenin görsel-işitsel-dokunsal olarak algılanmasının mümkün olup olmaması ölçütüne göre, Türkçe işaret sözcükleri kullanımlarını *gösterimsel kullanım* (konuşma ortamında algılanması mümkün olan varlıkları işaret eden kullanım) ve *gösterimsel olmayan kullanım* (konuşma ortamında algılanması mümkün olmayan varlıkları işaret eden kullanım) olmak üzere ikiye ayırır.² Ayrıca Nishioka, söylem içinde işaret sözcüğü kullanımının öncül gerektirip gerektirmemesi ölçütünü temel alarak, gösterimsel olmayan işaret sözcüğü kullanımlarını kendi içinde *bağımlı kullanım* (öncül gerektiren işaret sözcüğü kullanımı) ve *bağımsız kullanım* (öncül gerektirmeyen işaret sözcüğü kullanımı) olmak üzere iki kısımda inceler. Bu sınıflandırmayı temel alan yaklaşıma göre, Türkçe *gösterimsel kullanımda* söylem ortamına getirilmiş, konuşucuya yakın olan göndergeyi imlemek için *bu*, konuşucuya uzak olan göndergeyi imlemek için *o* kullanılmaktadır. *Şu*, henüz söylem ortamına getirilmemiş olan bir göndergeyi ilk kez söylem ortamına getirme işlevine sahiptir.³ *Gösterimsel olmayan bağımlı kullanımda*, (bir metin içi gösterici (text deixis) gibi davranarak) dinleyiciye ait sözcenin tamamını işaret

2 İmer, Kocaman ve Özsoy (2011, s. 143) *gösterimi* (deixis) “bir sözcük ya da sözceyi doğrudan bir yer, zaman ve kişiyle ilişkilendirme; göndergesinin doğru olarak saptanabilmesi için, içinde yer aldığı sözceyi çevreleyen dildışı bağlama başvurmanın gerekliliği” olarak tanımlamaktadır.

3 *Bu*, *şu* ve *o* işaret sözcüklerinin gösterimsel kullanıma ilişkin benzer bir tespiti Hayashi'nin (1985, 1989) çalışmalarında da rastlamak mümkündür.

etmek için *bu*, dinleyiciye ait sözce içindeki bir ögeyi göstermek için *o* işaret sözcüğü kullanılmaktadır. Ayrıca, Nishioka'ya göre *bu*, *o*'dan farklı olarak, dinleyiciye ait sözce içindeki bir ögeye gönderimde bulunma özelliğine sahip değildir. *Gösterimsel olmayan bağımsız kullanımda* sadece *şu* işaret sözcüğü işlevseldir ve bu sözcük, tıpkı gösterimsel kullanımda olduğu gibi, bir göndergeyi söylem ortamına getirme özelliğine sahiptir.⁴ Balpınar (2011), göndergenin söylem ortamında metinselleştirilip metinselleştirilmemesi (yani, göndergenin belli bir dilsel biçimde söylem ortamına aktarılmış olup olmaması) ölçütüne göre, işaret sözcükleri kullanımlarını *metne bağlı kullanım* (text dependent use) ve *metne bağlı olmayan kullanım* (non-text dependent use) olarak ikiye ayırır.^{5, 6} *Metne bağlı kullanım*, ad öbeği ya da tümce formunda söylem ortamına aktarılmış olan bir ögeye gönderimde bulunan kullanımdır. *Metne bağlı olmayan kullanım*, henüz söylem ortamına aktarılmamış olan bir ögeyi/varlığı gösteren kullanımdır -bu kullanımda, işaret sözcüğü kullanımıyla birlikte gönderge ilk kez söylem ortamına aktarılır. Balpınar ayrıca, öncül adın yinelenmesi ya da *silinmesi* (syntactic deletion) işleminin işaret sözcüğü kullanımına eşlik edip etmemesi ölçütüne göre, metne bağlı kullanımı kendi içinde *artgönderimsel kullanım* (anaphoric use) ve *artgönderimsel olmayan kullanım* (non-anaphoric use) olarak iki kısımda inceler. *Artgönderimsel kullanım*, öncül adın yinelenmesi/silinmesi işleminin işaret sözcüğü (*bu/o*) kullanımına eşlik etmediği kullanım çeşididir. Bu kullanımda, işaret sözcüğünün kendisi (*bu/o*) öncülüyle (bir tümcesel unsur ya da bir ad öbeğiyle) eşgönderimlidir.⁷ *Artgönderimsel olmayan kullanım*, öncül adın yinelenmesi/silinmesi işleminin işaret sözcüğü (*bu/o*) kullanımına eşlik ettiği kullanım çeşididir. Bu kullanımda, metin içindeki *öncül adla* eşgönderimli olan öge, *bu/o+(öncül) ad* yapısının tamamıdır. Balpınar, metne bağlı olmayan kullanımda, *bu-şu-o* işaret sözcüklerinin dağılımını belirleyen ölçütlerin *konusucunun alanı* (the speaker's space) ve *dinleyicinin algısı* (recognition by the hearer) kavramları olduğunu (Balpınar, 2010, 2014); metne bağlı artgönderimsel olmayan kullanımda, *bu* ve *o* işaret

4 Nishioka (2006), *gösterimsel olmayan bağımsız kullanım* kapsamında, (i) söylem içinde kendinden sonra gelen bir göndergeye (bir sözcük, metin parçası ya da tümceye) gönderimde bulunmak için kullanılan *şu* ile (ii) durumsal bağlamda bulunmayan ancak konuşucu ve dinleyici arasındaki özel ortak bilgiye dayalı bir varlığı işaret etmek için kullanılan *şu* işaret sözcüklerini ele almaktadır. *Şu* sözcüğünün (i) ve (ii)'deki kullanımlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için sırasıyla Balpınar (2019a) ve Balpınar'a (2019b, 2021) başvurulabilir.

5 Balpınar (2012, s. 92) *söylem* (discourse) kavramını “発話者が音声又は一定の書記法を用いて表出した(言語)テキスト (konuşucunun ses ya da belli bir yazma tekniği kullanarak oluşturduğu (dilsel) metin)” olarak tanımlar.

6 Bu çalışmada geçen Japonca metinlerin tamamı yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

7 İmer vd. (2011, s. 121)'e göre *eşgönderim* (coreference) “iki ya da daha çok sayıda birimin tek göndergeyi belirtmesi”dir.

sözcüklerinin uygun kullanımlarını belirleyen unsurun da *kontroledilebilir alan* (controllable domain) kavramı olduğunu öne sürer (Balpınar, 2012).⁸ Diğer taraftan, metne bağlı artgönderimsel kullanımda *bu* ve *o* işaret sözcüklerinin dağılımının belirlenmesinde *açık tümce* (open sentence) kavramının işlevsel olduğunu rapor eder (Balpınar, 2011).⁹

Yukarıda özetlenen çalışmalar, Türkçe işaret sözcüklerini eşzamanlı olarak ele alan çalışmalardır. Balpınar (2019a), Balpınar (2011, 2012)'de çizilen genel çerçeve üzerinden Türkçe işaret sözcükleri kullanımlarını daha ayrıntılı bir biçimde inceler ve bu sözcüklerin artzamanlı gelişimlerine ait eşzamanlı aşamalara ışık tutar. Söz konusu çalışmada Balpınar, artgönderimsel kullanım, (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanım, tümce bağlaçları, üçüncü kişi zamiri, basit ve çoklu *bağlılaşık yapılarda* (correlative constructions) kullanılan işaret sözcüğü formları için nihai kaynağın *metne bağlı olmayan kullanım* olduğunu ileri sürer. Balpınar'ın (2018) tespitlerini temel alarak, *artgönderimsel olmayan bu* işaret sözcüğünün, kısmen de olsa, gösterimsel olarak *metne bağlı olmayan* işaret sözcükleri gibi davrandığını belirtir. Artgönderimsel olmayan kullanımda, *bu+ad* yapısının *bu(+Ø)* biçiminde temsilinin (yani *bu+ad* yapısı içindeki *ad*'ın sözdizimsel siliniminin) ancak *bu+ad* yapısıyla gösterilen göndergenin konuşma ortamında bulunmasıyla mümkün olduğunu vurgular. Bu dil olayını aşağıdaki örneklerde de görmek mümkündür.

- (1) Direksiyonun arkasındaki *kolu* görüyor musun? {*Bu kol/bu*} arabanın sileceklerini çalıştırır.¹⁰ (Balpınar, 2018, s. 22, kısmen değiştirilmiştir)
- (2) Gençliğimde de yaşlılığında da küçük çocukları özellikle bebekleri tutkulu *bir sevgiyle* sevdim. Otuzuna doğru, {*bu sevgi/*bu*} fena halde yoğunlaştı. (Urgan, 1998, s. 24, *bu* adlı yazar tarafından metne eklenmiştir)

8 Konuşucunun alanı: “話し手による自由なアクセス(利用)が制限されておらず、従って話し手による指示対象いかかわる円滑な指示行為が期待できる空間” (Konuşucunun göndergeye serbest erişiminin (kullanımının) kısıtlanmadığı ve konuşucunun göndergeye ilişkin sorunsuz gönderimsel davranışının beklendiği alan) (Balpınar, 2014, s. 29). Dinleyicinin algısı: “聞き手が指示対象の存在に気付いているかどうかという話し手による判断” (Dinleyicinin göndergeyi fark edip fark etmediğine ilişkin konuşucunun vermiş olduğu karar) (Balpınar, 2012, s. 94). Kontrol edilebilir alan: 発話の場所・時間において話し手(発話者)の主體的な活動を防げないと話し手が判断した領域 (sözceye ait yer ve zamanda, kendisinin öznel davranışının engellenmediğine konuşucunun karar verdiği alan) (Balpınar, 2012, s. 102).

9 Balpınar (2011, s. 87-88) *açık tümceyi* şu şekilde tanımlar: (i) (sözdizimsel anlamda) kurucularından biri (bazı sebepler nedeniyle) noksan olan tümce, (ii) (anlambilimsel açıdan) anlam yapısından *doğruluk değeri* (truth value) belirlenemeyen tümce.

10 Bu çalışmada, örnek tümceler içinde vurgulanmak istenen kısımlar (işaret sözcüğünü barındıran ad öbeği ve öncülü) eğik yazı biçimiyle gösterilmiştir. Ayrıca, süslü araç, işaret sözcüğü kullanımında opsiyonel formları bir arada göstermek amacıyla bölüm yazarı tarafından metne eklenmiştir.

(1) ve (2)'deki *bu* işaret sözcüğü kullanımlarını (*metne bağlı*) *artgönderimsel olmayan* işaret sözcüğü kullanımına ait örnekler olarak değerlendirmek mümkündür; çünkü bu örneklerde, a) gönderge (1'de *silecek kolu* ve 2'de *sevgi*) metinselleştirilmiştir (yani gönderge belli bir dilsel formda söylem evrenine getirilmiştir) ve b) öncül adın (*kol* ve *sevgi*) yinelenmesi (*bu+kol / bu+sevgi*) ve silinmesi (*bu(+Ø)*) işlemlerinin işaret sözcüğü kullanımına eşlik ettiği görülmektedir. Balpınar (2012), böyle bir durumda, işaret sözcüğü dağılımını belirleyen unsurun *kontroledilebilir alan* kavramı olduğunu belirtir (bkz. dipnot 8) ve konuşucunun, controledilebilir alanı içinde olduğunu düşündüğü göndergeyi işaret etmek için *bu*, controledilebilir alanı dışında olduğunu düşündüğü göndergeyi işaret etmek için *o* kullandığını öne sürer. Buna göre, (1) ve (2) örneklerinde göndergenin konuşucunun controledilebilir alanı içinde olduğunu söylemek mümkündür. Örnek (1)'de gönderge (*silecek kolu*), konuşucunun serbest algı/faaliyetinin engellenmediği alan içinde değerlendirilebilir; zira söz konusu gönderge konuşucunun görüp denetleyebileceği bir yerde bulunmaktadır. (2)'de konuşucu/yazar anılarını derlediği kitabının bir bölümünde bebeklere duyduğu derin sevgiden bahsetmektedir. Bu durumda, bir başkasının değil, yazarın kendi duygu ve düşünceleri söz konusu olacağından, söz konusu hissiyatın ve bunun dışı aktarımının yazarın kendi özgür denetimi altında olduğunu düşünmek mümkündür. Yani, (1) ve (2)'deki göndergeleri konuşucunun serbest erişiminin kısıtlanmadığı alan (kontroledilebilir alan) içinde değerlendirmek mümkündür. Eğer bu tespitlerimiz doğruysa, Balpınar'a (2012) göre, (1) ve (2)'deki örneklerde *bu* işaret sözcüğünün kullanılması gerekmektedir. Gerçekten de, bu örneklerde, söz konusu göndergeleri imlemek için *bu* işaret sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. (1) ve (2)'deki örneklerde ilginç olan nokta şudur: *Bu+ad* öbeğinin *bu(+Ø)* biçiminde (kısaltılarak) kullanımı (1)'de *kabuledilebilir*ken (acceptable), (2)'de *kabuledilebilir* değildir. Balpınar (2018), bunun nedenini, *bu+ad* yapısıyla imlenen göndergenin (1)'de konuşma ortamında bulunmasına, (2)'de ise bulunmamasına bağlamaktadır. Bir başka deyişle, göndergenin konuşma ortamında bulunmadığı örnek (2)'de de (tıpkı, göndergenin konuşma ortamında bulunduğu örnek 1'de olduğu gibi) sözdizimsel olarak *kestirilebilirlik koşulunu* (recoverability condition) temel alan silme işlemi ve anlambilimsel olarak *kontroledilebilirlik koşuluna* göre *bu(+Ø)*'nun üretimi/kullanımı mümkünken, *göndergenin durum bağlamında bulunup bulunmaması* gibi bir dil dışı unsur (gösterimsel unsur) tarafından *bu(+Ø)*'nun üretimi/kullanımı sınırlandırılmaktadır.¹¹

11 Üretici Dilbilgisi Kuramına göre, *silme* (deletion) işlemi *kestirilebilirlik koşulu* altında çalışmaktadır. Bu koşula göre, silinen öge, içinde bulunduğu dilsel bağlamdan tekrar geriye getirilebilir/elde edilebilir olmalıdır. (1) ve (2) örneklerinde, *bu+ad* yapısı içinden atılan *adın*, ilk tümce içindeki bilgiden (öncül addan) yararlanılarak tekrar geriye getirilmesi mümkündür.

Bu çalışmada, Balpınar'da (2018, 2019a) üzerinde durulmayan, (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanımda (i) *bu* işaret sözcüğünün ilave gösterimsel izler taşıdığı, (ii) *o* işaret sözcüğünün bu gösterimsel izlere sahip olmadığı ve bu anlamda (iii) *bu*'nun *o*'dan farklı karakter özellikleri sergilediği hususları üzerinde durulacaktır (Kısım 1 ve 2). Ayrıca, bu tespitlerden yola çıkarak, (iv) artgönderimsel olmayan *bu* işaret sözcüğünü, metne bağlı olmayan işaret sözcüğü kullanımına yakın bir ara form olarak analiz etmenin mümkün olduğu hususuna vurgu yapılacaktır (Kısım 2). Çalışmada kullanılan veriler, ağırlıklı olarak, Urgan'ın (1998) *Bir Dinozorun Anıları* ve Eldem'in (2006) *Fraternis: Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik* adlı kitaplarından elde edilen yazılı metinlerden oluşmaktadır. Tartışmayı netleştirmek amacıyla bazı kısımlarda Japoncadan Türkçeye uyarlanmış örneklere de yer verilecektir.

1. ASİMETRİ ÖZELLİĞİ

Kuno (1973), Japonca işaret sözcüklerinin gösterimsel olmayan kullanımlarıyla ilgili olarak, konuşucunun söylem ortamına kendisinin getirdiği bir ögeye gönderimde bulunmak için yakın-mesafeyi kodlayan *ko-* işaret sözcüğünü kullanabileceğini; buna karşın, başkaları tarafından söylem evrenine getirilen bir ögeye gönderimde bulunmak için *ko-* işaret sözcüğünü kullanamayacağını rapor etmektedir. Benzer bir görüşe, Türkçe işaret sözcüklerinin metin bağlayıcı özelliklerini inceleyen Barki'nin (1978) çalışmasında da yer verilmektedir. Barki, Türkçe ana dili konuşurlarının kendi sözlerine gönderimde bulunmak için *bu*, başka kişilerin sözlerine gönderimde bulunmak için *o* işaret sözcüğünü kullanma eğiliminde olduğunu belirtir. Bu tarz bir kullanımı aşağıdaki diyalogda da görmek mümkündür.

(3) A: Yamada isimli *bir arkadaşım* var. {*Bu/*o*}*arkadaş* oldukça başarılı bir kuramcı olup...

B: {**?Bu/o*} *arkadaşım* kaç yaşlarında acaba?

(Kinsui, 1999, s. 77'den Türkçeye uyarlanmıştır)

Örnek (3)'te, konuşucu A'nın *bu* işaret sözcüğünü kullanarak söylem ortamına kendisinin getirmiş olduğu bir göndergeye (Yamada adlı *arkadaşa*) gönderimde bulunduğu görülmektedir. Buna karşın, aynı diyalog içinde konuşucu B'nin, aynı göndergeye aynı işaret sözcüğünü kullanarak gönderimde bulunması pek mümkün görünmemektedir.¹² Kinsui (1999, s. 78), yakın-mesafe kodlayan işaret sözcüğünün metne bağlı kullanımında görülen konuşucu (A) ve dinleyici (B) arasındaki bu

12 *Gösterimsel kullanımda* da, konuşucu, kendine yakın olan varlıkları imlemek için *bu* işaret sözcüğünü, dinleyiciye yakın olan varlıkları imlemek için *o* işaret sözcüğünü kullanmaktadır.

özelliğine *asimetri özelliği* (非対称性 [hitaishōsei]) adını vermektedir. Kinsui'ye göre, (3) tarzı örneklerde, konuşucu (A) göndergenin kendisine yakın olduğunu düşünmektedir; zira söz konusu gönderge bizzat konuşucu (A) tarafından söylem ortamına getirilmiştir. Bu anlamda, B'nin (3)'te *bu* işaret sözcüğünü kullanamamasını, söz konusu göndergenin B'ye yakın olmamasıyla açıklamak mümkündür; çünkü gönderge A'ya ait sözce içinde metinselleştirilmiştir.¹³

Kinsui (1999), yukarıda bahsi geçen asimetri özelliğinin bir çeşit edimbilimsel etki olduğunu ve kendisinin de dahil (ve bir anlamda müdahil) olabildiğini düşündüğü bir konuyu dinleyicinin (B'nin) yakın işaret sözcüğü olan *ko*-yu kullanarak işaretleyebileceğini belirtir. Benzer bir durumda, Türkçede de *bu* işaret sözcüğü kullanımının geçerli olduğu aşağıdaki örnekte açıkça görülmektedir.

(4) A: Evet...*Moda Şehri Projesinin* özet sunumunu burada bitiriyorum.

B: {*Bu/*o*} *proje* ne zaman başlayacak peki?

(Kinsui, 1999, s. 78'den Türkçeye uyarlanmıştır)

Örnek (4)'te B, A tarafından konuşma ortamına aktarılmış olan göndergeye (*Moda Şehri Projesi*) gönderimde bulunmak için *bu* işaret sözcüğünü kullanmaktadır. Kinsui'ye (1999) göre, (3) tarzı örneklerden farklı olarak, böyle bir durumda gönderge, A'yı da içine alan ortak bir bakış açısından ele alınmaktadır.¹⁴ Öyleyse, artgönderimsel olmayan kullanımda *bu* işaret

13 (3)'teki asimetri özelliğini Balpınar'ın (2012) *kontroledilebilirlik* kavramıyla da açıklamak mümkündür. (3)'te *bu* işaret sözcüğünün kullanılmasını; göndergenin, konuşucu A'nın sözcüsü içinde metinselleştirilmiş olmasına ve söz konusu göndergeyi konuşucunun yakından tanmasına/bilmesine bağlamak mümkündür. Diğer bir deyişle (3)'te A, göndergenin, serbest erişiminin kısıtlanmadığı alan (kontroledilebilir alan) içinde olduğunu düşünmekte ve bu nedenle söz konusu göndergeye gönderimde bulunmak için *bu* işaret sözcüğünü kullanmaktadır. Diğer taraftan, (3)'te B'nin işaret ettiği gönderge, daha önce A'nın sözcüsü içinde metinselleştirilmiştir. Doğal olarak, böyle bir durumda, A'nın öznal kontrolü altında olan bir sözcüye B'nin kendi duygu/düşüncesini yansıtabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bir başka deyişle, A'nın sözcüsü içinde metinselleştirilmiş olan öge (Yamada isimli *arkadaş*) B'nin kontroledilebilir alanı içinde bulunmamaktadır. Bu durumda, Balpınar'a (2012) göre, konuşucu söz konusu göndergeyi imlemek için *o* işaret sözcüğünü kullanmalıdır. Gerçekten de (3)'e bakıldığında, B'nin, söz konusu göndergeye işaret etmek için *o* sözcüğünü kullandığı görülmektedir.

14 Örnek (4)'te söz konusu göndergenin (*Moda Şehri Projesi*) hem A hem de B konuşucusunun *kontroledilebilir alanı* içinde olduğunu düşünmek mümkündür. A açısından bakıldığında, söz konusu proje, A'nın serbest erişiminin kısıtlanmadığı alan içindedir; zira A, (sunumu yapan yetkili kişi olarak) söz konusu projeye ilişkin bilgisini ya da düşüncesini söylem ortamına aktarmada herhangi bir kısıtlamaya tabi değildir. Benzer biçimde, B açısından da proje, B'nin kontroledilebilir alanı içinde değerlendirilebilir; zira B'nin (sunum yapan kişi kadar olmasa bile) sunum yoluyla projeye ait bilgilere doğrudan erişimi mümkün hale gelmiş ve böylelikle B, söz konusu proje hakkında genel bir fikir sahip olmuştur. Bu anlamda, söz konusu göndergeyi B'nin kısmi öznal kontrolü altında bulunan bir varlık olarak görmek mümkündür.

sözcüğü dağılımının, Japoncadaki *ko-*'nun dağılımına benzer biçimde, göndergenin (konuşucu ve dinleyicinin) ortak bakış açısından ele alınıp alınmamasına göre de değişiklik gösterdiği söylememiz mümkündür. Burada ilginç olan nokta; *göndergenin ortak bakış açısına göre ele alınması/alınmaması* yaklaşımının, sadece artgönderimsel olmayan kullanımda değil, temel *gösterimsel kullanımda* da *bu-su-o*'nun dağılımını belirleyen ölçütlerden biri olarak görülmesidir (Kissling, 1960; Bazin, 1968; Kornfilt, 1997; Banguoğlu, 2004).

Yukarıdaki tespitlerimiz doğrudur; (i) (3) ve (4) tarzı örneklerde görülen *gösterimsel* ölçütlere riayet etmesi ve (ii) metne bağlı kullanım özellikleri göstermekle birlikte gerçek bir artgönderge gibi davranmaması (örneğin, bir ad öbeği ya da tümcesel unsura gönderimde bulunmaması) hususları dikkate alındığında (ayrıntılar için bkz. Balpınar, 2011, 2012, 2019a), *bu* işaret sözcüğünün artgönderimsel olmayan kullanımlarının tamamını *gösterimsel kullanıma* yakın kullanımlar olarak değerlendirmek mümkün olacaktır.

2. İŞARET SÖZCÜĞÜ VE ÖNCÜLÜ ARASINDAKİ MESAFE

Bu kısımda, *öncüle olan mesafenin*, (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanımda *bu* ve *o* işaret sözcüklerinin dağılımını nasıl etkilediği hususu irdelenecektir. Tartışmaya, ilk olarak, *o* işaret sözcüğünün artgönderimsel olmayan kullanımlarıyla başlayalım.

- (5) Bir başka deyişle, kraliçenin adı geçtiğinde, bunun aynı zamanda ülkeyi ve *o ülkenin* tanrıçasını da kastettiğini anlamamız gerekmektedir. (Eldem, 2006, s. 186)
- (6) Hepimizin bildiği gibi, yaşayabilmek için *bir amaç* edinmek, *o amaç* uğruna çalışmak şarttır. (Urgan, 1998, s. 88)
- (7) Bu anlamda, Pythagoras Kardeşliği, kendi örgüt yapısı içinde geçerli kıldığı ortaklaşa mülkiyet ve paylaşım ilkelerini *topluma* egemen kılmak için, ilkin *o toplumun* üyelerini belli bir strateji uzantısında “aydınlatmak” ve onları birer birer bu nihai değişime hazırlamak durumundaydı. (Eldem, 2006, s. 107)
- (8) Yaşamım boyunca birçok yanlışta düştüm. Bana çok acı çektiren yanlış işler yaptım. Hiçbirinden pişman değilim; çünkü yapılması gereken *yanlışlardı* bunlar. *O yanlışları* ancak yaptıktan sonra onlardan kurtulabilirdim. (Urgan, 1998, s. 47)
- (9) “İnisiye” edilip örgüte katılan her üye, *toplumsal dönüşüm* yolunda atılmış küçük bir adım anlamına geliyordu ki, toplumun içinde, gizlilik korunarak büyütülen “saf model” de ancak bu adımların çoğalmasıyla güçlü bir

alternatif halini alabilirdi. Dünyayı değiştirmek istiyorsanız, *o dönüşümü* ilkin kendi üzerinizde uygulamak ve oluşturduğunuz modeli zaman içinde genişleterek topluma egemen kılmak durumundaydınız. (Eldem, 2006, s. 106; kısmen değiştirilmiştir)

Örnek (5)-(7)'de, *o+ad* yapısı ve öncülü aynı tümce içinde yer almakta ve bu iki öge arasında yalnızca bir ya da birkaç işlevsel/içeriksel sözcük bulunmaktadır. (8) ve (9) örneklerinde ise öncül, *o+ad* yapısını barındıran tümceden hemen önce gelen tümcenin içindedir. (8)'e kıyasla, (9)'da *o+ad* yapısı ve öncülü arasındaki mesafe, farklı ifade ve yapıların araya girmesiyle biraz daha artmış görünmektedir. Bununla birlikte, bu mesafenin (9)'da metin içi gönderimi olumsuz etkilemediği açıktır; zira (9)'da *o* işaret sözcüğünün kullanımının kabuledilebilir olduğu görülmektedir. Bu durum akla hemen şu soruyu getirebilir: Öncülün (8) ve (9)'da belirtilenden daha uzak bir tümce içi konumda bulunması *o+ad* yapısının gönderim işlevini olumsuz etkiler mi? Aşağıdaki (8') ve (8'') örnekleri üzerinden bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

(8') Yaşamım boyunca birçok yanlışya düştüm. Bana çok acı çektiren *yanlışlar* yaptım. Hiçbirinden pişman değilim; çünkü yapılması gereken şeyi yaptım. ??*o yanlışları* ancak yaptıktan sonra onlardan kurtulabilirdim.

(8'') Bana çok acı çektiren *yanlışlar* yaptım. Yaşamım boyunca birçok yanlışya düştüm. Hiçbirinden pişman değilim; çünkü yapılması gereken şeyi yaptım. *?*o yanlışları* ancak yaptıktan sonra onlardan kurtulabilirdim.

(8') ve (8'') örnekleri, Urgan'dan (1998, s. 47) alıntılanan (8)'deki örneğin kısmen değiştirilmiş versiyonlarıdır. Öncülü (*yanlışlar*) barındıran (8)'deki üçüncü tümce, genel anlam akışını bozmayacak biçimde, (8)'de ikinci sıraya ve (8'')'de de ilk sıraya alınmıştır. (8)'e kıyasla, *o* işaret sözcüğü kullanımının (8)'de kabuledilebilirlik derecesinin sınırda olduğu, (8'')'de ise neredeyse kabuledilemez olduğu görülmektedir.¹⁵ Bu örneklerin kabuledilebilirlik dereceleri arasındaki farklılığın nedenini, *o+ad* öbeği ve öncülünü içeren iki metin tümcesi arasındaki tümce sayısına bağlamak mümkündür; zira (8)'de *öncülü barındıran tümce* ile *o+ad yapısını içeren tümce* arasına girmiş sadece tek bir tümce varken, (8'')'de bu iki tümce arasında iki farklı tümce bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, *o+ad* yapısını barındıran tümce ile öncülü barındıran tümce arasındaki mesafe ne kadar çoksa, *o+ad* yapısının öncüle erişebilirliği o kadar azdır. Benzer bir durum (10) ve (10') örneklerinde de görülmektedir.

15 (8') ve (8'') örneklerindeki işaret sözcüğü kullanımları *denek* (informant) denetiminden geçmiştir. Bir kısım Türkçe anadili konuşuruna göre (8'')'deki *o* işaret sözcüğü kullanımı tamamiyle kabuledilemezdir.

(10) İhtiyarlar, kendilerine bir uğraş bulmazlarsa, “ah! vah! bu hallere mi düşecektim ben!” diye kendilerine acımaya başlarsa, işin sonu felâkettir. Çünkü yalnız yaşlyken değil, gençken de kendine acımak, bir insanın kendi benliğine işleyebileceği suçların en yıkıcısıdır. Kendine acıyanın, ne kendine hayrı dokunur, ne başkalarına. İhtiyarlıkta ise, “yaşlılık depresyonu” denilen ağır ruh hastalığına sürükler sizi. Bir motivasyon, yani yaşamak için bir nedeni olmazsa, *bir ihtiyar* nasıl yaşayabilir ki? Yüzünü duvara çevirip ölmekten başka çaresi kalmamıştır *o ihtiyarın*. (Urgan, 1998, s. 85)

(10') Bir motivasyon, yani yaşamak için bir nedeni olmazsa, *bir ihtiyar* nasıl yaşayabilir ki? İhtiyarlar, kendilerine bir uğraş bulmazlarsa, “ah! vah! bu hallere mi düşecektim ben!” diye kendilerine acımaya başlarsa, işin sonu felâkettir. Çünkü yalnız yaşlyken değil, gençken de kendine acımak, bir insanın kendi benliğine işleyebileceği suçların en yıkıcısıdır. Kendine acıyanın, ne kendine hayrı dokunur, ne başkalarına. İhtiyarlıkta ise, “yaşlılık depresyonu” denilen ağır ruh hastalığına sürükler sizi. *Yüzünü duvara çevirip ölmekten başka çaresi kalmamıştır *o ihtiyarın*. (Urgan, 1998, s. 85; kısmen değiştirilmiştir)

(10)'da öncülü (*bir ihtiyar*) barındıran tümcenin tamamı, anlam akışını bozmayacak biçimde, paragraf başına taşınmıştır (bkz. 10'). (10)'da *o ihtiyar* ad öbeğinin, bir önceki tümce içinde bulunan *bir ihtiyar* ad öbeğine gönderimde bulunduğu, (10)'da ise bu gönderimin dört ayrı tümcenin araya girmesiyle tamamıyla bozulduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tespitler ışığında, *o* işaret sözcüğünün artgönderimsel olmayan kullanımlarıyla ilgili olarak (11)'deki gibi bir genellemeye gitmek mümkün olacaktır:

(11) (Metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanımda, *o+ad* yapısı, (i) aynı tümce içinde bulunan öncülüne ya da (ii) bu yapıyı barındıran tümceden hemen önce gelen diğer tümce içindeki öncülüne gönderimde bulunabilmektedir. (iii) *o+ad* yapısı ile öncülü barındıran ardışık metin tümceleri dizisi içinde (yani, öncüle ait dilsel bilgiyi taşımayan başka bir tümce, *o+ad* öbeğini barındıran tümce ile öncülü barındıran tümce arasına girmediğinde –bkz. durum (ii)–), *o+ad* ile öncülü olabilecekleri azami uzaklıktadır. Bu azami mesafenin aşılması, *o* işaret sözcüğünün gönderim işlevini gerektiği gibi yerine getirememesine sebebiyet vermektedir. Bu anlamda *o*, *mesafe-duyarlı* bir işaret sözcüğüdür.

Peki bu genelleme *bu* işaret sözcüğünün artgönderimsel olmayan kullanımları için de geçerli midir? Aşağıdaki örneklere bir göz atalım.

- (12) (Yaşlılar) gençlik yılları geçmişte kaldı diye ah vah etmesinler. Tam tersine, *gençliğin sorunlarından ve bu sorunların* getirdiği acılardan kurtulduklarına şükretsınler. (Urgan, 1998, s. 22; parantez içindeki ifade bölüm yazarı tarafından eklenmiştir)
- (13) Yaşlılığın birçok gülünç yanı vardır. İhtiyarlar, bunun bilincine varıp, kendi hallerine gülebilmelidirler. Yaşlılığı, saygıyla karşılanması gereken nerdeyse kutsal bir dönem değil, biyolojik bir gelişmenin oldukça acıklı *bir evresi* olduğunu kabul edip, *bu evrenin* üzücü yanlarından çok güldürücü yanları üstünde durabilmelidirler. (Urgan, 1998, s. 84)
- (14 = (2)) Gençliğimde de yaşlılığında da küçük çocukları özellikle bebekleri tutkulu *bir sevgiyle* sevdim. Otuzuna doğru, *bu sevgi* fena halde yoğunlaştı. (Urgan, 1998, s. 24)

Öncül ad öbeği, (12) ve (13) örneklerinde *bu+ad* yapısıyla aynı tümce içinde, (14)'te *bu+ad* yapısını barındıran tümceden önce gelen tümce içinde yer almaktadır. Bu açıdan, ilk bakışta, metne bağlı kullanımda *bu* işaret sözcüğünün *o* ile benzer dağılımsal özellikler gösterdiği düşünülebilir. Çünkü, (12)-(14)'teki *bu+ad* öbeğinin kullanımı (11)'de belirtilen ilk iki şartı sağlıyor görünmektedir. Ancak aşağıdaki örnek dikkatle incelendiğinde, *bu* işaret sözcüğünün (11)'de belirtilen anlamda *mesafe-duyarlı* bir sözcük olmadığını söylemek mümkündür.

- (15) Krala *kitapları* sattıktan sonra da, yine ardında hiçbir iz bırakmadan ortadan yok oluyor bu gizemli kadın ve bir daha onu kimse görmüyor. (... [3 tümce])

Olayların, anlatıldığı biçimiyle geliştiğini doğrulayacak, sağlam bir tarihsel kaynaktan tabii ki yoksunuz. Bu tür masalsı söylentilerin çoğunda olduğu gibi, neredeyse anonimleşmiş efsaneler var elimizde yalnızca. Roma tarihçilerinin yapıtlarında, Tarquinius ile Cumae kenti rahibesi arasındaki pazarlıktan söz eden, efsanecyle paralel içeriğe sahip ve olayı ilk elden yaşayıp kaydeden bir yazmana ait herhangi bir pasaja rastlamıyoruz. Sözelimi Titus Livius'un ünlü Roma Tarihi'nde, bazen okuyucuyu fazla boğan ayrıntılara bile girilerek Tarquinius Superbus dönemi uzun uzun anlatılıyor ama *bu gizemli kitapların* krala sunulmasına ilişkin, kesin bir bilgiye dayanan herhangi bir anekdotla karşılaşmıyoruz. (Eldem, 2006, s. 16-17)

Örnek (15)'te, *bu+ad* yapısı (*bu gizemli kitaplar*), bir önceki sayfada bulunan paragraftaki öncülüne (*kitaplar*) gönderimde bulunmaktadır. Bu örneği (12)-(14)'teki örneklerle birlikte değerlendirdiğimizde, artgönderimsel olmayan kullanımda *bu* işaret sözcüğünün (11)'de belirtilen anlamda *mesafe-duyarlı* bir sözcük olmadığını söylemek mümkündür; zira söz konusu göndergenin bulunduğu tümce ile *bu+ad* yapısını içeren

tümce arasında paragrafla ayrılmış (yüz elli dört sözcükten müteşekkil) altı tümceden oluşan uzun bir metin bloğu bulunmaktadır (ayrıntılar için bkz. Eldem, 2006, s. 16-17). Bir başka deyişle, (12)-(15) örneklerinde *bu* işaret sözcüğü kullanılarak yapılan gönderimin başarıya ulaşması, (11)'de belirtilen spesifik dilsel yapı koşullarının yerine getirilmesine bağlı değildir. Bu anlamda, *bu* işaret sözcüğünün mesafe-duyarlı bir sözcük olmadığı söylemek mümkündür.

Yukarıdaki tespitlerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

(16) *O*, mesafe-duyarlı bir işaret sözcüğüdür. Buna karşın, *bu*, mesafe-duyarlı bir işaret sözcük değildir.

Bu ve *o* işaret sözcükleri arasındaki bu kontrastı, bu sözcüklerin dağılımlarını belirleyen Balpınar'ın (2012) *kontrol edilebilir alan* kavramıyla açıklamak mümkündür. Balpınar'a göre, konuşucu, kontrol edilebilir alanı içinde olduğunu düşündüğü göndergeye *bu*, kontrol edilebilir alanı içinde olmadığını düşündüğü göndergeye *o* işaret sözcüğünü kullanarak gönderimde bulunmaktadır. Örneğin, (15)'te metin üreticisi, Sibyl adlı kâhin rahibeler tarafından kaleme alınmış gizemli kitaplarla ilgili çeşitli kaynaklardan edindiği bilgi birikimini kendi fikirleriyle de harmanlayarak okurlarına aktarmaktadır. Böyle bir durumda, konu içeriğinin ve konuya ilişkin bazı çıkarımların tamamıyla yazarın kendi özgür denetimi altında olduğunu düşünmemiz mümkündür. Bir anlamda, (15)'teki gönderge (*kitaplar*), yazarın öznel metin oluşturma faaliyetinin engellenmediği bir alan içinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, (15)'teki gönderge, metin yazarının/konuşucunun kontrol edilebilir alanı içinde olduğunu düşündüğü bir göndergedir. Diğer taraftan, (10)'da göndergenin (*bir ihtiyar*) yazarın kontrol edilebilir alanı içinde olmadığını söylemek mümkündür; zira bu örnekte yazar, genel olarak ideal bir *ihtiyarın* nasıl olması gerektiğinden bahsetmekte, spesifik bir *ihtiyar* üzerinde durmamaktadır. Bu tespitler doğrultusunda, Balpınar'a (2012) göre, söz konusu göndergeye gönderimde bulunmak için (15)'te *bu* ve (10)'da *o* kullanılmalıdır. Gerçekten de, (15) ve (10)'daki göndergelere sırasıyla *bu* ve *o* sözcükleri kullanılarak gönderimde bulunduğu görülmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde, *o*'nun mesafe duyarlı bir işaret sözcüğü olmasını, *o*'nun göndergesinin konuşucunun/ yazarın *kontrol edilebilir alanı içinde olmamasına* bağlamak mümkündür. Çünkü, kontrol edilebilir alan içinde olmadığı düşünülen bir göndergenin (11)'de belirtilen anlamsal gönderim alanı dışına çıkması, *o* ve öncülü arasındaki *bağlaşıklığın* (cohesion) bozulmasına sebep olacaktır. Bu durum, (8'), (8'') ve (10') örneklerinde açıkça görülmektedir. Diğer yandan, *bu*'nun mesafe duyarlı bir işaret sözcüğü olmamasını, *bu* ile işaret edilen

göndergenin konuşucunun kontroledilebilir alanı içinde olmasıyla açıklamak mümkündür; zira, kontroledilebilir alan içinde olduğu sürece, bir gönderge konuşucu için her zaman erişilebilir mesafededir. Esasen, *bu* kullanılarak imlenen her gönderge metin üreticisi/alıcısı için sözcenin *konusunu* (topic) yansıtan bir görsel gösterge niteliği taşımaktadır.¹⁶ Metin üreticisi/alıcısının gözü önünde bulunduğu müddetçe, sözcenin anahtar sözcüğü de diyebileceğimiz bu unsurun *bu* işaret sözcüğü kullanılarak imlenmesi her zaman mümkün olmaktadır.¹⁷ Başka bir deyişle, artgönderimsel olmayan kullanımda *bu*, bir çeşit *metinsel gösterim ifadesi* (text deixis) gibi işlev görmektedir.¹⁸ Bu nedenle, (15)'teki gibi, araya başka olgu ve durumları içeren tümceler girmesi durumunda dahi gönderim işlevi sorunsuzca yerine getirebilmektedir.

Kısım 1'deki tespitlere ek olarak yukarıdaki tespitler de dikkate alındığında, sahip olduğu *gösterim* özellikleri açısından *bu işaret sözcüğünün*, *o işaret sözcüğüne kıyasla, daha kuvvetli karakter özellikleri taşıdığını* söylemek mümkündür. Çünkü, (metne bağlı) artgönderimsel olmayan *bu* sözcüğü, *o* sözcüğünde görülmeyen, (i) asimetri özelliğine sahiptir, (ii) dağılımı, konuşucu ve dinleyicinin ortak bakış açısından göndergenin ele alınıp alınmamasına göre değişiklik göstermektedir, (iii) metin içi *mesafe-duyarlı* bir işaret sözcüğü değildir ve (iv) göndergesi metin üreticisi/alıcısı için sözcenin *konusunu* yansıtan bir çeşit görsel gösterge niteliği taşımaktadır.¹⁹ Peki, bu gösterim özelliklerinin, metne (söyleme) bağımlılık derecesini temel alan *metne bağlı olmayan kullanım-metne bağlı kullanım* ayrımındaki yeri nedir? Bu dilsel fenomeni, yani artgönderimsel olmayan kullanımda işaret sözcüklerinin gösterimsel özellikler taşıması olayını, *metne bağlı olmayan kullanım* ve *metne bağlı kullanım* üzerinde kurulu olan *gösterim özellikleri ölçeğinin* doğal bir sonucu olarak görmek mümkündür (Balpınar, 2018). Bu gösterimsel ölçeğin en üst kısımda *metne bağlı olmayan kullanım*, en alt kısmında ise (*metne bağlı*) *artgönderimsel kullanımın* var olduğunu düşünelim. İşaret sözcüğü kullanımlarının (tanım gereği) metne bağımlılık düzeyine göre oluşturulduğu dikkate alındığında, metne bağımlılık düzeyinin en düşük olduğu *metne bağlı olmayan kullanımın* en yüksek gösterim özelliğine sahip olmasını ve metne bağımlılık düzeyinin en

16 İmer vd. (2011, s. 178) *komuyu* (topic), “sözcede söz edilen kişi, olgu ya da nesne” olarak tanımlamaktadır.

17 Benzer bir durum, Kinsui (1999) tarafından Japoncadaki *ko-* serili işaret sözcükleri için rapor edilmektedir.

18 Diessel'e göre (1999, s. 101) *metinsel gösterimde* dilsel varlıklar durum bağlamında bulunan nesnelermiş gibi ele alınmaktadır.

19 (i) ve (ii) için Kısım 1'e, (iii) ve (iv) için Kısım 2'ye bakınız.

yüksek olduğu *metne bağlı artgönderimsel kullanımın* en düşük gösterimsel özelliğe sahip olmasını söz konusu gösterimsel ölçüğün doğal bir sonucu olarak ele almak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, Kısım 1 ve 2'de analiz edilen *bu* işaret sözcüğü kullanımlarının tamamını, metne bağlı olmayan (gösterimsel) karakter özelliklerinin ağır basması nedeniyle, *metne bağlı olmayan kullanım* ve (*metne bağlı*) *artgönderimsel kullanım* arasında konumlanmakla birlikte, metne bağlı olmayan kullanıma daha yakın bir *ara form* olarak görmek mümkün olacaktır.

3. SONUÇ

Göndergenin söylem ortamında metinselleştirilip metinselleştirilmemesi ölçütüne göre, Türkçe işaret sözcüğü kullanımlarını *metne bağlı kullanım* (söylem ortamına aktarılmış olan bir ögeye/varlığa gönderimde bulunan kullanım) ve *metne bağlı olmayan kullanım* (henüz söylem ortamına aktarılmamış olan bir ögeyi/varlığı gösteren kullanım -işaret sözcüğü kullanımıyla birlikte göndergenin ilk kez söylem ortamına aktarıldığı kullanım-) olarak ikiye ayırmak mümkündür (Balpınar, 2011, 2012). Ayrıca, öncül adın yinelenmesi ya da silinmesi işleminin işaret sözcüğü kullanımına eşlik edip etmemesi ölçütüne göre, metne bağlı kullanımı da kendi içinde *artgönderimsel kullanım* (öncül adın yinelenmesi/silinmesi işleminin işaret sözcüğü kullanımına eşlik etmediği kullanım) ve *artgönderimsel olmayan kullanım* (öncül adın yinelenmesi/silinmesi işleminin işaret sözcüğü kullanımına eşlik ettiği kullanım) olarak iki kısımda incelemek mümkündür (Balpınar, 2011). Bu çalışmada, genel olarak; metne bağlı olmayan kullanımlara özgü bazı *gösterimsel* özelliklerin, *bu* işaret sözcüğünün (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanımlarında korunduğu hususu üzerinde durulmuş ve *bu*'nun artgönderimsel olmayan kullanımlarının tamamını, metne bağlı olmayan kullanım ile artgönderimsel kullanım arasında, metne bağlı olmayan işaret sözcüğü kullanımlarına daha yakın bir *ara form* olarak değerlendirmenin mümkün olduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında, Türkçedeki işaret sözcükleriyle ilgili son çalışmalar özetlenmiş, bu sözcüklerin dağılımını belirleyen sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel ölçütlere yer verilmiştir. Kısım 1'de, tıpkı metne bağlı olmayan kullanımlarında görüldüğü gibi, artgönderimsel olmayan kullanımda *bu* işaret sözcüğünün (*o* sözcüğünde görülmeyen) (i) asimetri özelliğine sahip olduğu ve (ii) dağılımının, konuşucu ve dinleyicinin ortak bakış açısından göndergenin ele alınıp alınmamasına göre değişiklik gösterebileceği konularına yer verilmiştir. Kısım 2'de, (iii) *o*'nun metin içi *mesafe-duyarlı* bir işaret sözcüğü olmasına karşın, *bu*'nun böyle bir sözcük olmadığı, (iv) *bu* ve *o* arasındaki bu nüansı Balpınar'ın

(2012) *kontroledilebilirlik* kavramıyla açıklamanın mümkün olduğu ve (v) kontroledilebilir alan içinde olduğu sürece, bir gönderenin metin üreticisi/alıcısı için her zaman erişilebilir olduğu ve bu anlamda söz konusu gönderenin metin üreticisi/alıcısı için metnin *konusunu* yansıtan bir görsel gösterge niteliği taşıdığı hususlarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca, (i)-(v)'te belirtilen tespitlerden yola çıkarak, *o* sözcüğüne kıyasla, *bu* işaret sözcüğünün daha kuvvetli gösterim özellikleri taşıdığı öne sürülmüş ve bu durumun, metne bağlı olmayan kullanıma has gösterim özelliklerinin (metne bağlı) artgönderimsel olmayan kullanıma yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilebileceği hususu vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Balpınar, M. (2010). Gendai Torukogo ni okeru 'o' keiretsu shijishi no tokuchō ni tsuite: Chokuji yōhō wo chūshin ni [Properties of 'o' series demonstratives in modern Turkish: Focusing on deictic use]. *Tōkyō Daigaku Gengogaku Ronshū*, 30, 9-26.
- . (2011). Torukogo shijishi no bunmyaku shiji yōhō ni tsuite: Buns-hōōkei toshite no *bu*, *o* no yōhō [On the text dependent use of Turkish demonstratives: The usage of *bu* and *o* as sentence anaphor]. *Kyōto Daigaku Gengogaku Kenkyū*, 30, 71-105.
- . (2012). Torukogo shijishi ni okeru hibunmyaku shiji yōhō to bunmyaku shiji yōhō ni tsuite: Bunmyaku shiji yōhō wo chūshin ni [On non-text and text dependent uses of Turkish demonstratives: Focusing on text dependent use]. *Ajia Afurika Gengo Bunka Kenkyū*, 83, 89-116.
- . (2014). Torukogo shijishi ni okeru hibunmyaku shiji yōhō no saikentō [Re-examination of the non-text dependent use of Turkish demonstratives]. *Tōkyō Daigaku Gengogaku Ronshū*, 35, 21-39.
- . (2018). Bu/o+meishigata ni okeru meishi no shōryaku kanōsei ni tsuite: Bunmyaku shiji yōhō wo chūshin ni [On the possibility of reducing the noun in the phrase *bu/o*+noun: With special reference to text dependent usage]. *Tōkyō Daigaku Gengogaku Ronshū*, 39, 17-39.
- . (2019a). *Demonstratives and grammaticalization: A perspective from modern Turkish*. London and New York: Routledge.
- . (2019b). Türkçe işaret sözcükleri dizgesi üzerine bazı notlar. *Rumeli-DE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 27-39.
- . (2021). Japonca ve Türkçe İşaret Sözcüklerinin Algısal Kullanımları Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 53, 291-315.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçe'nin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Barki, B. (1978). Türkçe gösterme adlarının genel metin bağlayıcı özellikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 6, 47-54.
- Bazin, L. (1968). *Introduction à l'étude pratique de la langue turque* (troisième édition revue et corrigée, 1987). Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien Maisonneuve.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function and grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eldem, B. (2006). *Fraternis: Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik (Saklı Tarih: Kitap 2)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Hayashi, T. (1985). Torukogo no shijishi [Turkish demonstratives]. *Ajia Afurika Gengo Bunka Kenkyūjo Tsūshin*, 53, 55-57.

- . (1989). Torukogo no susume 3: 'kore-sore-are' arekore [An invitation to Turkish 3: 'kore, sore, are' arekore]. *Gengo*, 18(1), 96-101.
- İmer, K, Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jansky, H. (1943). *Lehrbuch der Türkischen Sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Kinsui, S. (1999). Nihongo no shijishi ni okeru chokuji yōhō to hichokuji yōhō no kankei ni tsuite [On the relation between the deictic use and the non-deictic use of the Japanese demonstratives]. *Shizen Gengo Shori*, 6(4), 67-91.
- Kissling, H. J. (1960). *Osmanisch-Türkische grammatik*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Kornfilt, J. (1997) *Turkish*. London: Routledge.
- Kuno, S. (1973). *Nihon Bumpō Kenkyū*. Tōkyō: Taishūkan Shoten.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Nishioka, I. (2006). *Gendai churuku shogo no shijishi no kenkyū* [A study on demonstratives in modern Turkic languages] (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kyūshū University, Fukuoka, Japan.
- Peters, L. (1947). *Grammatik der Türkischen Sprache*. Berlin: Axel Juncker Verlag.
- Urgan, M. (1998). *Bir Dinozorun Anlari*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.